

FITOPREPARATLAR ORQALI DAVOLASHNING KLINIK ASOSLARI

Rayimova Madina Murod qizi

Guliston davlat universiteti

Biotexnologiya yo'nalishi 2 bosqich talabasi

mr9574082@gmail.com

Turabekova Dilorom Baxtiyarovna

Guliston davlat universiteti

“Oziq-ovqat texnologiyalari” kafedrası dotsenti, b.f.f.d. PhD.

Annotatsiya. Mazkur maqolada fitopreparatlar orqali davolashning klinik asoslari keng yoritilgan. Dorivor o'simliklarning biologik faol moddalari, ularning farmakologik xususiyatlari, farmakodinamik va farmakokinetik jarayonlardagi o'rni, shuningdek yallig'lanishga qarshi, antimikrob, sedativ, spazmolitik, gepatoprotektiv kabi ta'sirlari ilmiy manbalar asosida tahlil qilingan. Fitopreparatlarning klinik tadqiqotlari, toksikologik baholash usullari, dozalash tamoyillari hamda dori-dori o'zaro ta'sir xususiyatlari batafsil yoritilgan. Maqolada fitoterapiyaning amaliy tibbiyotda qo'llanilish imkoniyatlari, standartlashtirish talablari va zamonaviy molekulyar tadqiqotlar orqali samaradorlikni isbotlash masalalari ham keng ko'rib chiqilgan. Fitopreparatlarning klinik qo'llanilishi bo'yicha xulosa va ilmiy asoslangan tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar. Fitopreparatlar, fitoterapiya, biologik faol moddalar, farmakodinamika, farmakokinetika, flavonoidlar, saponinlar, alkaloidlar, efir moylari, klinik tadqiqotlar, toksikologiya, standartlashtirish, yallig'lanish, antimikrob ta'sir, gepatoproteksiya, sedativ ta'sir.

Annotation. This article provides an extensive analysis of the clinical foundations of phytotherapy and the therapeutic use of phytopreparations. It discusses the biologically active compounds of medicinal plants, their

pharmacological properties, and their roles in pharmacodynamic and pharmacokinetic processes. The article examines the anti-inflammatory, antimicrobial, sedative, antispasmodic, and hepatoprotective effects of plant-derived compounds. It also explores clinical trials, toxicological assessment methods, dosage principles, and drug–drug interactions associated with phytopreparations. Furthermore, modern approaches such as standardization, molecular research, and evidence-based evaluation of therapeutic efficacy are highlighted. Conclusions and scientifically grounded recommendations for the clinical use of phytopreparations are provided.

Keywords. Phytopreparations, phytotherapy, bioactive compounds, pharmacodynamics, pharmacokinetics, flavonoids, saponins, alkaloids, essential oils, clinical studies, toxicology, standardization, anti-inflammatory, antimicrobial, hepatoprotective, sedative effect.

Аннотация. В данной статье всесторонне рассмотрены клинические основы лечения с использованием фитопрепаратов. Подробно освещены биологически активные вещества лекарственных растений, их фармакологические свойства и роль в фармакодинамических и фармакокинетических процессах. Особое внимание уделено противовоспалительным, антимикробным, седативным, спазмолитическими и гепатопротекторным эффектам растительных компонентов. Описаны этапы доклинических и клинических исследований фитопрепаратов, методы токсикологической оценки, принципы дозирования и особенности лекарственного взаимодействия. Рассмотрены вопросы стандартизации фитопрепаратов, контроля содержания активных веществ и технологические аспекты их получения. Показана значимость современных молекулярных методов исследования, включая протеомику и метаболомику, в научном обосновании эффективности фитотерапии. В статье сформулированы выводы и приведены научно обоснованные рекомендации по клиническому применению фитопрепаратов.

Ключевые слова. Фитопрепараты, фитотерапия, биологически активные вещества, фармакодинамика, фармакокинетика, флавоноиды, сапонины, алкалоиды, эфирные масла, клинические исследования, токсикология, стандартизация, противовоспалительное действие, антимикробное действие, гепатопротекторный эффект, седативный эффект.

Fitopreparatlar orqali davolashning klinik asoslari so‘nggi yillarda tibbiyot va farmatsevtika sohasidagi eng dolzarb yo‘nalishlardan biriga aylandi.

Respublikada so‘nggi yillarda dorivor o‘simliklarni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, dorivor o‘simliklar yetishtiriladigan plantatsiyalar tashkil etish va ularni qayta ishlash borasida izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Yer sharida o‘simliklarning 400 mingdan ziyod, O‘zbekiston Respublikasi hududida esa 4300 dan ortiq turlari uchraydi. Shulardan 750 turdagisi dorivor o‘simliklar hisoblanib, ulardan 112 turi ilmiy tibbiyotda foydalanish uchun ro‘yxatga olingan, shundan 70 turi farmasevtika sanoatida faol qo‘llanilib kelinmoqda. 2019 yilda 48 mln AQSh dollari qiymatidagi qayta ishlangan dorivor o‘simliklardan olingan mahsulotlar export qilingan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 10-apreldagi PQ-4670-son qaroriga asosan 2020-yilning 1-iyundan boshlab tibbiyot muassasalari, shu jumladan oilaviy poliklinikalar va qishloq (ovul) vrachlik punktlarida fitobarlar tashkil etildi. Tibbiyotda dorivor o‘simliklarga va ulardan olinadigan preparatlarga bo‘lgan talabning oshishiga sabab, sintez yo‘li bilan olingan har bir kimyoviy dorivor preparatni uzoq vaqt uzluksiz ravishda iste‘mol qilish inson va hayvonlar organizmida turli ko‘ngilsiz o‘zgarishlarga olib kelishidir. Shu sababdan hozirda dunyo bo‘yicha o‘simlik dorivor preparatlariga – fitopreparatlarga va dorivor o‘simliklarga bo‘lgan ehtiyoj ortmoqda.[1]

Dorivor o‘simliklar qadimdan inson salomatligini saqlash va kasalliklarni davolashda qo‘llanib kelingan bo‘lsa-da, bugungi kunda ularning tarkibidagi biologik faol moddalarning aniq kimyoviy tabiatini o‘rganish, ularning

farmakodinamik va farmakokinetik xususiyatlarini tahlil qilish hamda klinik samaradorligini ilmiy asoslash fitoterapiya sohasining mustahkam ilmiy poydevorini yaratdi. Fitopreparatlar zamonaviy farmakologiyada kompleks ta'sirliligi, past toksikligi, ko'plab kasalliklarda yordamchi vosita sifatida qo'llanilishi bilan ahamiyatlidir. Dorivor o'simliklarning klinik qo'llanilishi ularning tarkibidagi alkaloidlar, flavonoidlar, glikozidlar, terpenoidlar, saponinlar, organik kislotalar, efir moylari va boshqa biologik faol birikmalarning farmakologik xususiyatlari bilan bog'liq. Ushbu moddalarning sinergik ta'siri fitopreparatlarning ko'p komponentli, kompleks farmakologik ta'sir mexanizmlarini shakllantiradi. Fitopreparatlar ko'pincha organizm tizimlariga yumshoq, fiziologik jihatdan mos ta'sir ko'rsatadi, bu esa ularni surunkali kasalliklarni uzoq muddatli davolashda qo'llash imkonini beradi. Fitopreparatlarning klinik samaradorligini asoslash uchun zamonaviy ilmiy tadqiqotlar bir nechta asosiy yo'nalishlarga tayanadi. Birinchidan, ularning tarkibidagi faol moddalar kimyoviy tarkibini aniqlash va ularning biologik faolligini in vitro sharoitida o'rganish muhim bosqichdir. Ikkinchidan, hayvonlar ustida o'tkazilgan eksperimental tadqiqotlar yordamida fitopreparatlarning toksikologik profili aniqlanadi, ularning xavfsizlik chegaralari, LD50 ko'rsatkichlari, subxronik va xronik toksikligi baholanadi. Uchinchi va eng muhim bosqich – bu klinik tadqiqotlar bo'lib, ular preparatning odam organizmidagi haqiqiy samaradorligini va xavfsizligini tasdiqlaydi [2].

Fitopreparatlarning klinik qo'llanilishida ular ko'proq simptomatik va patogenetik davolash vositasi sifatida qo'llanadi. Masalan, yallig'lanishga qarshi xususiyatga ega o'simliklar – romashka, kalendula, zubturm, qizilmiya ildizi tarkibidagi flavonoidlar va saponinlar orqali yallig'lanish mediatorlarining faolligini pasaytiradi, shish va og'riqni kamaytiradi. Antimikrob xususiyatga ega o'simliklar – choy daraxti, evkalipt, sarimsoqning efir moylari mikroorganizmlarning membranalarga zarar yetkazib, bakteritsid va fungitsid ta'sir ko'rsatadi. Qon aylanish tizimi kasalliklarida qo'llaniladigan ginkgo biloba ekstrakti trombositlar agregatsiyasini pasaytirib, qon aylanishini yaxshilaydi, miya qon aylanishi

buzilishlarida simptomlarni kamaytirishi klinik jihatdan isbotlangan. Asab tizimi kasalliklarida qo'llaniladigan valeriana, moychechak, melissa, lavanda kabi o'simliklarning sedativ xususiyatlari gamma-aminomoy kislota (GAMK) retseptorlariga modulyator ta'siri bilan bog'liq. Ular uyqusizlik, nevroz, stress holatlarini kamaytirishda samarali hisoblanadi. Ovqat hazm qilish tizimi kasalliklarida qo'llaniladigan dorivor o'simliklar – zira, arpabodiyon, yalpiz, qizilmiya ildizi spazmolitik, karminativ, mukoprotektor ta'sir ko'rsatib, gastrit, meteorizm, oshqozon spazmlarida yordam beradi. Jigar kasalliklarida qo'llaniladigan silymarin moddasi (siyil boshidan olinadi) gepatoprotektiv xususiyatga ega bo'lib, jigar hujayralarini erkin radikallar shikastlanishidan himoya qiladi va regeneratsiyani kuchaytiradi [3].

Fitopreparatlarning klinik qo'llashning muhim tamoyillaridan biri ularning dozalash xususiyatlarini to'g'ri tanlashdir. O'simlik preparatlari tabiiy bo'lgani sababli haddan tashqari xavfsiz deb o'ylash noto'g'ri. Ko'plab o'simliklar yuqori dozada toksik bo'lishi, ayrimlari esa dori vositalari bilan o'zaro ta'sirga kirishib, ularning ta'sirini kuchaytirishi yoki kamaytirishi mumkin. Masalan, johri rayhon (*Hypericum perforatum*) antidepressant sifatida qo'llaniladi, ammo u sitoxrom P450 fermentlarini induktsiya qilib, ko'plab dorilarning metabolizmini tezlashtiradi va ularning samaradorligini pasaytiradi [4].

Shuning uchun fitopreparatlarni klinik qo'llashda farmakokinetik va farmakodinamik o'zaro ta'sirlarni hisobga olish zarur. Fitopreparatlarning klinik asoslari shuningdek, ularning qo'llash ko'rsatmalari va qarshi ko'rsatmalarini ilmiy aniqlashni talab qiladi. Masalan, homiladorlikda ayrim efir moylari tushish xavfini oshirishi mumkin, ayrim alkaloidli o'simliklar yurak ritmiga ta'sir qilishi mumkin. Shuning uchun fitopreparatlar bilan davolashda individual yondashuv, bemorning yoshi, fiziologik holati, surunkali kasalliklari inobatga olinishi kerak [5].

Fitopreparatlarning klinik qo'llanishini kengaytirish bo'yicha zamonaviy tadqiqotlar molekulyar biologiya, genomika, proteomika, metabolomika kabi yangi texnologiyalar bilan boyitilmoqda. Bu usullar o'simlik moddalari organizmda

qanday molekulyar yo'llarni faollashtirishi yoki bloklashi, qaysi retseptorlarga ta'sir qilishi, qanday metabolitlarga aylanishini aniqlash imkonini beradi. Fitopreparatlarning samaradorligini isbotlash uchun randomizatsiyalangan klinik tadqiqotlar o'tkazilishi, platsebo nazorat guruhlar bilan solishtirilishi, statistik tahlillar bilan tasdiqlanishi talab etiladi [6].

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, fitopreparatlar orqali davolashning klinik asoslari ularning biologik faol moddalarga boy tarkibi, ko'p qirrali farmakologik ta'siri, nisbatan past toksikligi va zamonaviy klinik tadqiqotlar bilan tasdiqlangan samaradorligiga tayanadi. Ularni to'g'ri qo'llash, standartlashtirilgan shakllardan foydalanish va ilmiy asoslangan klinik tavsiyalar asosida bemorlarga buyurish fitoterapiyaning amaliy tibbiyotdagi o'rnini yanada mustahkamlamoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Aliev X.U., Maxsumov M.N. Fitoterapiya. O'quv – uslubiy qo'llanma. Toshkent. 2003y.
2. Djaxangirov F.N. Farmakologiya diterpenovix alkaloidov: dis avtoref. fan doktori: 14.00.25/ Djaxangirov Farxad Nabiyevich; TMA, Tashkent, 2010.
3. Nabieva M.N., Jo'raev E.D. "Fitoterapiya va bitu". Toshkent. 2000 y.
4. Maxsumov M.N. Fitoterapiya. "Ma'ruzalar matni". 2000 y
5. Maxsumov M., Aliyev X., Saidov S., Maxsumov Sh. Fitoterapiya. –T: "Fan va texnologiya", 2013
6. Maxsumov M.N., Xolmatov X.X. "Fitoterapiya farmakologiya asoslari bilan". Toshkent, 2003 y